

Naj na kraju poudarim, da besede o tem, kakšna naj bi bila in kakšna ne bi smela biti likovna kritika, niso bile zapisane v obsodbo ali za edino zveličaven recept. Ob prebiranju umetnostnih revij, ob pogovorih in debatah s slikarji, s kritiki ter z ljubitelji umetnosti, iz razmišljanj o likovni kritiki, so se mi zlagoma oblikovale misli, ki sem jih razgrnil v gornjem sestavku. Tu pa tam so znabiti preostre, prečrnoglede, toda vsaj kalí naštetih hib bo moral opaziti vsak, ki si hote ne zakriva oči. In to je pglavitni namen zapisanega razmišljanja: opozori naj na slabosti, da jih bomo kot škodljiv plevel poruvali iz naše likovne kritike.

Marijan Tršar

MNENJA

ODGOVORNOST VEČINE DO MANJŠINE

Ob seminarju OZN o človekovih pravicah v večnarodnostnih skupnostih od 8. do 22. junija 1965 v Ljubljani

Dokaj zajeten dnevni red neformalnega posveta, ki je privabil v glavno mesto malega naroda predstavnike devetnajstih držav iz vsega sveta, je vseboval v prejšnji meri obravnavanje v glavnem že razmeroma znanih (čerašno dostikrat ne z enakih izhodišč), ponekod pravno, pa tudi dejansko priznanih načel in nazorov, ki se zvečine predvsem nanašajo na zaščito narodnostnih in drugih manjšin. Te teme so se prepletale (včasih tudi v osebinsko bistoeno različnih inačicah) z razpravami udeležencev iz novih, posebno afriških držav, ki so načenjali tudi nekatera povsem nova vprašanja, v glavnem povezana s posebnostmi nastanka in sedanjega razvoja njihovih komaj oblikovanih držav in vzporednega krčenja pogostokrat zelo negativnih sledov kolonialnih zapuščin tudi na tem tako občutljivem področju ob osrednjem prizadevanju, da bi čim hitreje in učinkoviteje notranje utrdili svoje države in tako zacelili brezobzirne posege, ko so nekdanji gospodarji, kakor se je večkrat skliceval predstavnik iz Gane, kar z ravnili, docela šablonsko potegnili ločnice in meje.*

Ce se povrnemo k prvemu vidiku, se je mogoče vendarle strinjati, da je tudi tod prišlo kljub nekaterim že kar preveč nervozno-polemičnim duelom do nekaterih pozitivnih (v nekaterih pogledih celo tudi novih) poploševanj, kamor med drugimi sodi tudi sklep, »da morajo vse vlade

* Dnevni red je vključeval: 1) razpravljanje o ukrepih, ki naj bi zagotovili dejansko uveljavljanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin brez diskriminacije; 2) razpravljanje o ukrepih, ki naj bi zajamčili dejansko uživanje posebnih pravic etničnih, verskih, jezikovnih ali narodnih skupin, ki pogojujejo ohranjanje njihovih tradicij značaja in nar. samostojnosti, in sicer glede na a) pravico uporabljanja njihovega jezika v vsakdanjem življenju, pred sodišči, v javnosti in na zborih; b) na pravico združenja; c) pravico ustanavljanja samostojnih vzgojnih zavodov; d) pravico, da si zagotovijo avtonomen razvoj svojih tradicij in značilnosti; e) enakost obravnavanja med ekonomskimi področji v deželi (državi).

zajamčiti pravice nacionalnim, rasnim in verskim skupinam, in sicer ne samo z ustavnimi in zakonskimi določili, marveč tudi s podpiranjem vseh dejavnosti, ki so v skladu s političnimi, gospodarskimi in socialnimi razmerami v njihovih državah.« Torej ne formalno pravna, temveč vsebinsko poglobljena stvarna zaščita, ki zajema osrednje procese vsakdanjega življenja in delovanja, je objektivna, zanesljiva temelj, jamstvo enakopravnosti manjšine. To pa pomeni, na to so ob več priložnostih opozorili jugoslovanski predstavniki na seminarju, da je stopnja dejanske manjšine v prvi vrsti odvisna od pripravljenosti, iskrenosti in dobre volje tako imenovane večine, da bi tako ustvarili ustrezne splošne pogoje za res enakopravno in ustvarjalno sožitje med večino in manjšino. Glede na to globalno zasnovo pa tudi spričo nekaterih izvornih poizkusov jugoslovanske prakse na tem področju, je bila zanimiva razprava našega udeleženca Janka Jerija (višjega znanstvenega sodelavca inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani) na seminarju. Pri tem pa je seveda treba upoštevati, da je bila prilagojena dnevnemu redu (tč 2/d) in do tedanji razpravi in pa delno primerjalno tudi stališčem drugih o konkretni temi ter naposled tudi vsebinskemu slogu dela seminarja. V eni izmed prihodnjih števil se bomo celotneje vrnili še k nekaterim drugim osrednjim vprašanjem, ki so jih razčlenili na tem dootedenskem posvetu.

Dovolite, da skiciram nekaj svojih stališč v zvezi z nekaterimi elementi, ki se mi zdijo pomembni, da bi zagotovili normalni razvoj in ohranitev posebnosti in tradicij manjšine kot celote. Sodim, da ima v tem okviru kompleksni problem organskih zvez manjšine z matičnim narodom izjemen pomen za oblikovanje osnovnih pogojev tudi za ohranitev tiste bogate zakladnice posebnih značilnosti, brez katerih si ni moč zamisliti polnokrvnega življenja manjšine. Še posebej pa to velja za področje kulture ter za vse delikatno območje duhovnega, intelektualnega življenja, nadalje za ohranitev pozitivnih tradicij, če jih tako označim, kakor tudi — in to se mi zdi najpomembnejše — za ohranitev čistega in živega jezika kot osnovnega bogastva manjšine.

Da bi zagotovili take redne in plodne odnose, pa je nujna izpolnitev nekaterih osnovnih pogojev, kot so resnična enakopravnost manjšine v deželi, kjer živi; dobri odnosi med prizadetima državama in slednjič dosledno spoštovanje principa, da manjšine ne izrabljajo za vmešavanje v notranje probleme druge dežele in da zaradi manjšine ne skušajo menjati meje ali za podobno dejavnost, kot so to omenili sicer tudi nekateri drugi predstavniki.

Glede na vsa omenjena sredstva sem mnenja, da bi bil najbolj tvoren način, ki bi hkrati ustrezal tudi splošnim sodobnim procesom v današnjem svetu, ta, da bi manjšine obravnavali kot celote, kot samostojni subjekt pod že prej omenjenimi pogoji, in da zaradi tega ureditev pozitivne zaščite, posebno jamstva za manjšino, ne sme biti odvisna od drugih, tako notranjih kot zunanjih elementov, kar pa ne pomeni zanikanja pozitivnega ali negativnega vpliva teh činiteljev na splošno raven pravic določene manjšine.

V Jugoslaviji dokaj dobro poznamo tovrstne probleme, kar je bilo sicer razvidno iz intervencij mojih jugoslovanskih tovarišev, in naše osnovno stališče je, da je treba pri nas dejansko in vsebinsko enakovredno zagotoviti ustrezne pravice vseh manjšin ne glede — in to poudarjam — na njihovo

številčnost, na kraj, kjer žive, ter na njihovo splošno razvitost, in zahtevati pri tem to tudi za jugoslovanske manjšine v sosednjih deželah.

Ker so manjšine v pretežni večini naseljene prav na obmejnih področjih, ustvarja to določene zanimive specifičnosti in odpira nekatere aspekte, ki so po mojem mnenju pomembni, pa tudi v nekem pogledu, bi lahko dejal, za našo temo izvirni. Jugoslavija je namreč, v skladu s tezo o odprti socialistični družbeni skupnosti, težila za tem, da na svojih mejah ustvarja takšne splošne odnose, ki bi omogočili, da se v vsakdanjem življenju čimbolj izvaja že prej omenjeni izhodiščni koncept.

Zaradi tega pripisuje nacionalnim manjšinam na teh, v glavnem nacionalno in jezikovno mešanih področjih še posebno vlogo pozitivnega posredovalca ne le med dvema ali več narodnostmi, ampak tudi med sosednjimi državami in si prizadeva, da bi v okviru bilateralnih možnosti čimbolj liberalizirala, če se smem tako izraziti, splošni položaj na mejah, da bi tako ustvarili najboljše pogoje in praktično uresničljive oblike za čimbolj nemoten in pester promet posameznikov in blaga ter za kulturno in drugo sodelovanje.

V tem fragmentarnem posegu v razpravo mi pač ni mogoče dati popolnejše slike odnosov naše države s svojimi sosedi glede tega vprašanja, vse tiste kopice najrazličnejših oblik takšnega sodelovanja, kot so na primer ljudska zborovanja na mejah z Bolgarijo, skupne proslave na meji z Romunijo (Djerdap), segedinske kulturne igre na meji z Madžarsko ter sedanji pozitivni režimi na mejah z Avstrijo, Grčijo in Italijo.

V nekaterih pogledih so posebno zanimive izkušnje s področja razvitega maloobmejnega prometa, ki je med drugimi prispeval, da so postopno izgubile svojo ostrino že mnoge v preteklosti zakoreninjene nacionalistično-šovinistične strasti; pa tudi drugi, za nas zelo pomemben element, da taka, iz leta v leto bolj intenzivna izmenjava ljudi, kulturnih in materialnih dobrin v obeh smereh hitreje ustvarja takšno vsakdanje splošno vzdušje, v katerem manjšine resnično postajajo vedno bolj posrednik vsestranskega sodelovanja in duhovnega zблиževanja med različnimi narodi in deželami. Jasno je, da v takšnem, čedalje bolj sproščenem vzdušju vzporedno rasteta tudi medsebojno spoštovanje in zaupanje.

V tem okviru se mi zdi zelo pomemben še en aspekt: nekateri diskutanti so, kolikor sem jih pravilno razumel, izrazili skrb, da bi lahko bila tako odprta meja plašč za tihotapljenje, če se smem tako izraziti, subverzivne dejavnosti. Strinjamo se, da pri tem ni mogoče zanikati bistveno pomembne vloge obeh partnerskih držav, toda naše dosedanje izkušnje v glavnem potrjujejo, da je pretežni del prebivalstva v takšnih oblikah sodelovanja s svojim lojalnim in konstruktivnim vedenjem ustvaril tako splošno pozitivno vzdušje, v katerem so bili že indirektno onemogočeni morebitni negativni poizkusi.

Ta pojav splošnega vzdušja, ta prepletenost zelo drobnih, filigranskih stikov, ki praktično zadirajo na vsa področja — od materialnih manjšinskih pravic, če to izluščim kot primer, do skrajno subtilnih mentalnih pa tudi moralnih činiteljev, je po mojem mnenju zelo pomembna za konstruktivno, plodno ureditev odnosov med manjšino in večino. Ne bom tu ponovno razglabljal o dejstvu, da je to splošno vzdušje, če ga vzamemo kot omenjeni kompleksni pojem, odvisno predvsem od večine in njenega stališča, kolikor namreč priznava manjšino kot popolnoma enakopravno skupnost, ki ji pripadajo vse pravice, tako individualnim posameznikom kot pripadnikom manj-

šine, kakor tudi manjšini kot skupnosti v celoti. Cenjeni predstavnik Venezuele je v svojem uvodu, če sem ga pravilno razumel, dejal, da kolikor niso zagotovljene pravice za avtonomni razvoj manjšine kot celote, tudi tako imenovane individualne pravice, pravice posameznika nimajo pravega pomena.

Moram reči, da se povsem strinjam s tem uvodnim mnenjem. Zaradi tega se mi zdi, da lahko govorimo o dejanski, objektivni in vsebinski zaščiti manjšine šele tedaj, če so resnično zajamčene pravice tako manjšini kot celoti, da se ji namreč s tem zagotovi možnost njenega stvarnega razvoja in »življenjske perspektive,« kakor tudi njenim pripadnikom kot posameznikom. Čeprav morda osebno pripisujem večji pomen kolektivnemu varstvu, sem mnenja, da bi moral kompleks posebnih pravic harmonično zajemati vse omenjene pravice in to z namenom, naj bi manjšina (v svojem specifičnem območju seveda) dejansko postala suvereni in samostojni činitelj.

To terja, če mimogrede omenim le nekatere vidike, da v splošni kvaliteti manjšinske zaščite ni mogoče delati nikakršnih razlik med manjšinami v okviru iste države in da sploh ne more biti govora o manjšinah, upoštevajoč njihovo posebno zaščito, ki bi imele več pravic, in manjšinah, ki bi imele manj pravic. Večina torej ne sme početi nič takšnega, kar bi lahko ustvarilo sum, da hoče delati razlike še posebej med isto manjšino zaradi kakih postranskih, manjših razlik glede kraja, kjer manjšina živi, narečja, politične opredeljenosti in podobno. In vendar imamo še danes tovrstne primere, celo v Evropi.

Skratka, ustvariti je treba takšne splošne razmere, da pripadnik manjšine ne bo občutil niti najmanjšega strahu ali nelagodja, če se izjavi, da pripada opredeljeni manjšini skupnosti. Zadeva se mi zdi bolj zapletena, kot se na prvi pogled zdi. V Evropi smo, če mi dovolite še ta primer, še v tem stoletju imeli režime, ki so skušali s skrajno brutalnim genocialnim pritiskom izbrisati nekatere manjšine. Jasno je, da se posledice tega tudi pri vsej dobri volji ne morejo odstraniti v kratkem času in da so potrebni iskreni obojestranski napor, da se resnično prebodi vse tisto, kar obnavlja strah vzbujajoče reminiscence in podobno. Kaj sem hotel s tem reči?

Ustvariti je treba take zares normalne razmere, vzdušje, kot sem v uvodu omenil, da bi se manjšina počutila resnično svobodno in dejansko enakopravno. Ob tem bi želel izrecno opozoriti, da to nikakor ne pomeni zagovarjati izolacionizem. Nasprotno, mnenja sem, da se lahko edino le enakopravna manjšina konstruktivno odpira proti večini in tako bogati skupno življenje, pri katerem oba prizadeta jemljeta drug pri drugem to, kar je najboljše in najbolj plodno.

Menim, da je kultura ena najbolj eminentnih in plemenitih, praktično neizčrpnih možnosti za takšno medsebojno ustvarjalno dopolnjevanje in izpopolnjevanje. Menim, da je eden glavnih postulatov manjšine na tem področju prav ta, da večinskemu narodu posreduje neizmaličeno (v najboljšem smislu te besede) kulturo svojega matičnega naroda; da je njen posrednik in kvalificiran tolmač. Ob tem bi želel omeniti, da je (mimo razumljivih in logičnih posebnosti, specifičnosti) zame kultura manjšine in njenega matičnega naroda po svoji vsebini ista stvar.

Resnične kulture ni nikoli dovolj, in manjšina lahko s svojimi pobudami na tem področju ustvari resnično nov, kvalitativni element, ki pomeni izvirni delež v skupno kulturno zakladnico. Od tod teza nekaterih prosvetljenih duhov o plemenitem tekmovanju samoniklih in enakopravnih kultur, o nenehni po-

zitivni komparaciji, ki bi v medsebojnem spoštovanju in harmoniji postopoma ustvarila tudi tisto novo kvaliteto, ki jo je vidni predstavnik Venezuele označil specifično kot »transkulturo«. Dovolite, da teh nekaj skromnih opažanj in pripomb zaključim z mislijo Edvarda Kardelja, ki je o podobnih dilemah zapisal: »Da bi narodi mogli prijateljsko in konstruktivno živeti drug poleg drugega, morajo imeti popolno svobodo v razvijanju vseh nacionalnih kvalitete. Šele na tej osnovi je mogoča neovirana rast občečloveške kulture, pri čemer pod tem pojmom ne mislimo na oblike, marveč na vsebino. Rast obče človeške kulture je odvisna od rasti zavesti o obče človeški skupnosti, o skupnih interesih ljudstev vseh jezikov.«

Dr. Janko Jeri

RAZGLEDI

Z GOSPODOM HRABALOM JE VSE V REDU

Nad Bohumilom Hrabalom, lanskim petdesetletnikom, so še pred tremi leti dvomeče zmajevali z glavo in v najboljšem primeru so si posamezni »odgovorni činitelji« dopovedovali: škoda vsakršnega truda, nič ne zmoremo — in obsodba Hrabalovega dela na čakanje vsaj petnajst let je bila znova in znova z mirno vestjo potrjena. Leta 1965 pa se je situacija spremenila in sedaj je z gospodom Hrabalom vse v popolnem redu: leta 1965 *Biser na dnu*, leta 1964 *Pabitelj**, ponovno *Biser na dnu* (razširjena izdaja), *Plesne ure za starejše in spretnejše*, ponovno *Pabitelj* in *Plesne ure . . .*, leta 1965 *Ostro zasledovani plaki*. Intervjujev s Hrabalom se je pojavilo kot gob po dežju; vsi češki časopisi so si prizadevali natisniti kar največ Hrabalove proze, njegovo miznico so pometli do zadnjega papirčka in polagoma postaja dobrodošla tudi proza, ki je vsaj hrabalovska, če že ni Hrabalova.

V redu, zakaj ne, če že nekakšna -ovska mora biti. Atributov, skritih v tej oznaki, bi nikakor ne smeli zametavati. Svet samih pabiteljev — to je zelo simpatična predstava. Seveda ga ne smemo razumeti tako, da bi morali po njem letati sami Burgáni s srpom, zasajenim v glavo, ali obsedeni pripovedovalci, ki bi za poljubček oblečeni skočili v Labo: raje si zamišljajmo svet pabiteljev kot svet ljudi, ki so do kraja zaverovani v svoje delo, v svoje ravnanje, in s tem tudi v svoj način svojega ravnanja, ali pa kot svet ljudi, ki znajo ostati v vseh okoliščinah *oni sami* in *samo* oni. In zamislimo si, recimo — toda naj raje pove Hrabal sam: »Lepo bi bilo, ko bi vsi ljudje na svetu imeli eno samo lastnost pabiteljev, napraviti vsak dan ves denar, ki ga zaslužijo, da vojn ne bi mogli financirati iz prihrankov teh, ki varčujejo.«

Iz tega, kar je bilo povedano, izhaja, da upanje v pohrabljenje sveta sploh ni realno. To je bila samo napačna predstava, podkrepljena seveda z zelo konkretnimi dejstvi, h katerim se bo treba še vrniti. Toda preden to storimo, posvetimo nekaj pozornosti pabiteljem, pabljenju in pabiteljstvu. Za narod pabiteljev predvsem ni nobenih etnografskih ali geografskih meja. To je

* Oznaka za Hrabalov tip ljudi. Besedo je skonstruiral avtor sam, zato je ne prevajam. (Prevajavka)